

18. Johnson S. A Dictionary of The English Language in which the Words are deduced from their Originals, explained in their Different Meanings / Samuel Johnson. – London, 1792.
19. Johnson S. A Dictionary of The English Language / Samuel Johnson, John Walker. – London, 1828.
20. OxfordEnglishDictionaryOnline / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/love>
21. The Concise Oxford Dictionary of Current English [adapt. by H. W. Fowler, F. G. Fowler]. – Oxford : The Clarendon Press, 1919. – 1064 p.

Матияш И. М. Семантические трансформации лексемы «love» в контексте эволюции британской языковой картины мира.

Аннотация

*В статье осуществляются попытка смоделировать британскую языковую картину мира XVIII–XXI веков с применением лингвокультурологических и этнолингвистических изысканий, также рассматривается трансформация языковой картины мира в контексте анализа модификаций семантической структуры лексемы **love** на лексикографическом материале Британии последних четырех веков. Схематически подано в форме таблицы дефиниции анализируемой лексемы на языке оригинала. Используя системно-лексикографический анализ языковой картины мира, осуществляется попытка связать национально-культурные особенности английского языка с социально-этническими особенностями носителей языка.*

Ключевые слова: лингвокультурология, этнолингвистика, языковая картина мира, семантическая структура слова, лексическое значение слова, дефиниция, лексема, семема, сема.

Matiyash I. M. Semantic transformations of the lexeme «love» in the context of evolution of the British linguistic world image.

Summary

*The article presents the attempt to model the British linguistic world image of XVIII–XXI centuries applying ethnolinguistic and linguistic-cultural surveys. The paper considers the transformation of the linguistic view of the world in the context of the analysis of the semantic structure modification of the lexeme **love** using the lexicographical sources of Britain during the last four centuries. The definitions of the lexeme under study are schematically given in the chart in both the original language and in the Ukrainian translation. Using the systemic lexicographical analysis of the linguistic view of the world the attempt is made to connect national cultural features of the English language with social ethnic peculiarities of the native speakers. The point of view at the lexicographical products as the treasury of cultural and historical memory of the nation is given. The semantic structure of the word is considered through the tight connection with the hierarchy of ideas in the mental world model. The modifications of the lexeme structural components, the loss of the existing and the acquirement of new meanings and their shades are bound with both the language development and with the extralinguistic factors such as the development of the community, social, political and historical events.*

Keywords: linguistic culturology, ethnolinguistic, linguistic world image, semantic structure of the world, definition, lexical meaning, lexeme, sememe, seme.

УДК 81:316.77

Мацько О. М.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри сучасної української мови
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
E-mail: OksanaMatsko@ukr.net

МОВНА КАРТИНА СВІТУ І ЗАКОНИ ПРО ДЕКОМУНІЗАЦІЮ

Стаття присвячена одному із найактуальніших на сьогодні питань сучасного українського суспільства – законам про декомунізацію у проекції етнолінгвістичного сприйняття української топоніміки. Розглядається проблема категорії «мовна картина світу», її формування та деформація під впливом тоталітарного тиску радянського комуністичного режиму. У статті йдеться про проблеми, що виникають у зв'язку зі змінами найменувань на вимогу законів про декомунізацію, та перспективи їх подолання.

Ключові слова: закон, декомунізація, топонім, мовна картина світу.

Український національний концептуально-мовний універсум зазнавав напруженого впливу і навіть ворожого тиску, коли українські землі потрапляли в залежність або й повністю окупувалися іншими державами. Найбільшої наруги і насилля зазнавала українська мова від російської самодержавної і радянської влади. Тому Закон про декомунізацію був одним із найбільш очікуваних українською прогресивною громадськістю законів сучасної постреволюційної доби. Власне, йдеться про чотири закони, що були розроблені в Українському інституті національної пам'яті, підтримані урядом на засіданні Кабінету Міністрів України 31 березня 2015 року: «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті» (закон № 314–VIII) [закон 1]; «Про увічнення перемоги над нацизмом в Другій світовій війні 1939–1945» (закон № 315–VIII) [закон 2]; «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років» (закон № 316–VIII) [закон 3]; «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режимів та заборону пропаганди їхньої символіки» (закон № 317–VIII) [закон 4].

Закони схвалені парламентом 9 квітня 2015 року, а 15 травня 2015 року їх підписав Президент України П. Порошенко. Опубліковані вони були 20 травня 2015 року та набули чинності з 21 травня [1, с. 15–19]. Ці закони отримали образну назву «Закони Чистого четверга» і вони, як написав Т. Шамайда, «мають забити останній цвях у труну комунізму» [2].

Події викликали значний суспільний резонанс у найширшому діапазоні оцінок. На ухвалені закони ринув цілий шквал критики, починаючи від традиційного: «не на часі..., спершу треба...» і закінчуючи не менш традиційним: «не чіпайте – це наша історія...». Обидві тези є абсолютно маніпулятивними і позбавлені сенсу.

Були спроби оскаржити закони про декомунізацію, але вони не увінчалися успіхом, бо закони є цілком легітимними, спираються на норми міжнародного права, українські закони, судові рішення та незаперечні факти. У самому тексті законів згадується ціла низка правових документів:

– резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи № 1096 (2006) від 27 червня 1996 року щодо ліквідації спадщини колишніх комуністичних тоталітарних систем; № 1481 (2006) від 26 січня 2006 року щодо необхідності міжнародного засудження злочинів тоталітарних комуністичних режимів; № 1495 (2006) від 12 квітня 2006 року щодо боротьби з відродженням нацистської ідеології; № 1652 (2009) від 29 січня 2009 року щодо ставлення до пам'ятників, що мають суперечливу історичну інтерпретацію у державах – членах Ради Європи; резолюція Парламентської Асамблеї ОБСЄ № SC (09) 3R від 29 червня – 3 липня 2009 року щодо неприпустимості звеличення тоталітарних режимів, відкриття історичних і політичних архівів, вивчення тоталітарної спадщини та підвищення поінформованості громадськості;

– декларація Європейського Парламенту від 23 вересня 2008 року щодо проголошення 23 серпня днем пам'яті жертв сталінізму і нацизму, резолюції Європейського Парламенту від 23 жовтня 2008 року в пам'ять про Голодомор – штучний голод в Україні 1932–1933 років, від 2 квітня 2009 року щодо європейської свідомості та тоталітаризму;

– спільна заява з нагоди 70-х роковин Голодомору – Великого голоду 1932–1933 років в Україні, прийнята на 58-й сесії Генеральної Асамблеї ООН;

– Закони України «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні»; «Про Голодомор 1932-1933 років в Україні»;

– постанова Апеляційного суду міста Києва від 13 січня 2010 року про причетність вищого керівництва СРСР, УРСР та комуністичної партії до організації Голодомору 1932–1933 років в Україні.

Один із авторів законів про декомунізацію В. В'ятрович у своїй статті «Декомунізація і академічна дискусія» писав: «Відсутність політики декомунізації в Україні після проголошення незалежності була однією з причин, які призвели до неорадянського реваншу режиму Януковича. Неподолане тоталітарне минуле досі стоїть на заваді розвитку України як європейської демократичної держави, адже саме на острівці «радянськості», яких з огляду на історичні причини залишилося найбільше на Донбасі та в Криму, сперто Путінову агресію проти України. Носії радянських цінностей (а не росіяни чи російськомовні, як про це говорить російська пропаганда) нині є головним кадровим

Актуальні проблеми філології та перекладознавства. – Випуск десятий. – 2016 рік
резервом терористичних загонів у так званих ДНР та ЛНР. Тому питання декомунізації для України
сьогодні стосується вже не лише гуманітарної політики, але й політики безпеки» [3].

Всупереч поширеному уявленню, що декомунізація стосується минулого, головна її мета –
майбутнє. Декомунізація має змінити мовну картину світу українців.

Мовна картина світу – це ментально-мовне утворення, що функціонує в соціумі й відбиває
систему орієнтирів та відношень людини до світу. Вона формує: 1) мотиви, оцінки, спрямування на
пошуки зразка, стереотипу, еталону (аксіологічна функція); 2) сприяє здобуванню й упорядкуванню
знань про світ (когнітивна і гносеологічна функції); 3) акумулює в мовних одиницях досвід індивіда й
нації (кумулятивна функція); 4) слугує середовищем для комунікації, умовою створення дискурсу
(комунікативна функція); 5) є джерелом для збагачення знань про світ (креативна функція).

Реалії і поняття про них є основою формування концептів – мовних одиниць глибокого змісту.
Вони виникають як результат логічних процесів сприйняття навколишнього середовища і розумової
діяльності. Концепт становить сукупність смислів, інтегрованих вихідною ідеєю, закладеною у
внутрішній формі слова; осмислення й переживання цієї ідеї етносвідомістю.

Концептуальна картина світу – це система понять про реалії світу, система значень, що
втілюються (матеріалізуються) у ці реалії через слова-ознаки, слова-концепти. Є загальнолюдська
концептуалізація реальності (загальнолюдський понятійний універсум) і національна
концептуалізація. У центрі обох – людина.

Мовна картина світу – це польова структура взаємопов'язаних мовних одиниць усіх рівнів і
аспектів, що складає модель світу. Це загальнолюдський і водночас національний універсум, можна
сказати, концептуально-мовний універсум. Виразниками історико-культурної свідомості народу є
концепти, пов'язані з національними традиціями, успадкованою культурою, психологією і способом
життя етносу. Вони живуть в культурних контекстах, що складають культурний простір нації.
Прикро, що тривалий час після проголошення незалежності мовна картина світу українців
продовжувала існувати у засиллі радянських лінгвокультурем, так званих «радянців».

Одним з основних факторів, що міцно тримають нас у пострадянському культурному просторі,
були і є топоніми. Це численні вулиці: *«Леніна»*, *«Кірова»*, *«Орджонікідзе»*, *«Калініна»*; назви
районів: *«Жовтневий»*, *«Радянський»* селищ: *«Першотравневе»*, *«Пролетарське»*; міст:
«Комсомольськ», *«Дніпродзержинськ»* та навіть областей: *«Дніпропетровська»* і *«Кіровоградська»*.
Адже процес зросійщення українського топонімічного простору має цілу історію.

У праці «Українська ідентичність і мовне питання в Російській імперії» зроблена спроба
державного регулювання [8], зокрема проаналізовано 296 документів, датованих із 1847 року після
розгрому Кирило-Мефодіївського товариства й арешту Тараса Шевченка до початку першої світової
війни 1914 року. Російська мова утверджувалася на українській території силою державних законів,
урядовими адміністраціями, військом, підвищенням соціального статусу українців, матеріальним
забезпеченням тих українців, що переходили на російську мову.

Після першої світової війни і жовтневого перевороту 1917 року на хвилі національних
збройних змагань українців східних і західних українських земель утворилася УНР (Українська
Народна Республіка), у якій законом Директорії була проголошена у січні 1919 р. державною мовою
українська. Такий самий закон ухвалила 15 березня 1919 р. і Західноукраїнська Народна Республіка.
На Закарпатті державність української мови була проголошена Конституцією Карпатської України,
прийнятою 15 березня 1939 р. [9, с. 141]. Постановою V з'їзду Ради Народних комісарів УРСР
(березень 1923 р.) узаконено викладання української мови у школах УРСР. Проте повної державності
українська мова на українській території не могла досягти в УРСР через обмеження, заборони,
переслідування, голодомори, репресії, розстріли її носіїв.

І саме на початку жорстких репресій проти української наукової і творчої інтелігенції, у період
масових підозр у неблагнадійності українців комуністична центральна і місцева влада активно
перейменовувала питоми українські, часто історично значущі назви міст, районів, сіл, селищ, вулиць, що
історично постали з якогось конкретного факту життя мешканців, їхніх предків і закріпилися як ознаки
рідного простору (*Ковалівка*, *Баитанівка*, *Хмільник*, *Сулимівка*, *Сомкова долина*, *Спасівка*, *Цибулів* та інші.).

Актуальні проблеми філології та перекладознавства. – Випуск десятий. – 2016 рік
Натомість багато перейменувань радянського часу в Україні нагадують залежність і підлеглість українців іншій державності: *Чкалове, Чапаївка, Куйбишеве*. Топонімів на зразок *Комсомольське, Першотравневе, Жовтнєве* нараховується до десятка майже в кожній області України. Сам принцип топонімічного розрізнення нівельований частотністю повторень: у Харківській області 16 сіл мають назву «*Жовтнєве*», 6 – «*Комсомольське*», 4 – «*Пролетарське*», 5 – «*Радгоспне*», 3 – «*Радянське*», 4 – «*Червоноармійське*».

Прикметник «*червоний*» є складником великої кількості топонімів як ознака «радянськості» назви (*Червона Гусарівка, Червона Нива, Червона Перемога, Червона Поляна, Червоне Знамено, Червоний Донець, Червоний Жовтень, Червоний Жовтень, Червоний Степ, Червоний Шахтар, Червоний Яр*), часто витісняючи давнє «*красний*», що походило від слова «*красивий*». За Словником української мови : КРАСНИЙ а, е, КРАСЕН, сна, снє, нар.-поет. Те саме, що гарний 1; прекрасний, чудовий. 2; який має привабливу зовнішність; уродливий (у 1 знач.). 3; Приємний, втішний. 4; Найкращий. 5; Радісний, щасливий [7]. Тому в давніх українських топонімах функціонував «*красний*». Наприклад, село «*Краснохвижинці*» у Чорнобаївському районі Черкаської області, можливо, така ж семантика початково була у назвах «*Червона Нива*», «*Червоний Яр*», «*Червоний Степ*» (*красна нива, красний яр, красний степ*), але вже точно не у словосполученнях «*Червоний Жовтень*», «*Червона Перемога*», «*Червоний Шахтар*».

Прикметно, що радянські топоніми в Україні здебільшого побутували у своєму російськомовному варіанті. Навіть у цілком україномовних регіонах за традицією вимовлялося: «*Первомайське*» (замість «*Першотравневе*»), «*Советське*» (замість «*Радянське*»), «*Октябрське*» (замість «*Жовтнєве*»). Таким чином розхитувалися фонетичні, лексико-семантичні і граматичні мовні норми, поширювався суржик. У мовній свідомості носіїв української мови виникала чітка паралель: радянська назва – це значить «русизм».

Зразки радянських найменувань вражали своєю масовістю, однотипністю і, здебільшого, невмотивованістю. Скажімо, велике обласне місто «*Кіровоград*» було назване на честь людини, яка не мала до нього ніякого стосунку і навіть ніколи його не відвідувала. Таким чином формувалася мовна картина світу спільного радянського культурного простору. Кожен мешканець колишнього Радянського Союзу неминуче відчував цю єдність, підтверджену тотожністю найменувань: від Ужгорода до Находки – «*вулиця Леніна*», «*проспект сорокаріччя Жовтня*», «*Комсомольський район*» і таке інше.

На жаль, не всі розуміють, наскільки деструктивний вплив на мовну картину світу сучасної молоді людини мають подібні топоніми. Перейменування згідно з законом про декомунізацію часто намагаються девальвувати, обійти у шахрайський спосіб. Скажімо, у Харкові спробували зберегти серед топонімів зловісного чекіста Держинського, аргументуючи тим, що це називання на честь лікаря, який мав таке прізвище. Тривають маніпуляції навколо назв великих обласних міст – «*Дніпропетровськ*» та «*Кіровоград*». Назву «*Дніпропетровськ*» намагаються залишити, мотивуючи називанням на честь святого Петра, хоча всім відомо, що ім'я місто отримало на честь Григорія Петровського – одного з організаторів і виконавців Голодомору 30-их років в Україні. Так само «*Кіровограду*» хочуть повернути дореволюційну назву «*Єлизаветград*», пов'язавши його з ім'ям святої Єлизавети, а не російської імператриці. Звісно, що аналогії тут очевидні і, виконуючи закон про декомунізацію, було б безглуздо змінювати радянську назву на імперську, насаджуючи у мовній картині українців концепти «руського міра». Абсолютно анекдотичною виглядає спроба зберегти назву міста «*Комсомольск*», її намагалися представити як аббревіатуру: «КОлектив Молодих Соціально МОтивованих Людей (Б) Справжніх (Б) Козаків». У мерії кажуть, що таку ідею запропонував місцевий вчитель [5].

Крім звичайного, інертного небажання змін, вдаються до таких хитрощів керівники, які самі є носіями концептів «радянськості», «спільного минулого», «єдиного народу» і таке інше. Прикро, що це «спільне минуле» вони таким чином намагаються нав'язати молодому поколінню, яке вже народилося в незалежній Україні і має розвиватися в спільному європейському, а не радянському просторі.

Український інститут національної пам'яті після набрання законами чинності запросив до співпраці волонтерів-краєзнавців для підготовчої роботи з реалізації закону. Вважаємо, що до такої роботи обов'язково мають бути залучені і мовознавці, зокрема лінгвокультурологи, стилісти, лексикографи, історики мови. Саме така співпраця сприятиме створенню топоніміки, яка буде

Актуальні проблеми філології та перекладознавства. – Випуск десятий. – 2016 рік
обґрунтованою не лише історично та культурологічно, а і враховуватиме правила мовної норми та закони евфонії, формуватиме національну мовну картину світу наступних поколінь українців.

Список використаної літератури

1. Все про декомунізацію. Як працюватиме закон про заборону комуністичної та нацистської пропаганди [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://texty.org.ua/pg/article/editorial/read/59999/>
2. Голос України. – 20 травня 2015. – № 87 (6091). – С. 15–19.
3. Декомунізація і академічна дискусія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://krytyka.com.ua/solutions/opinions/dekomunizatsiya-i-akademichna-dyskusiya#sthash.GvA829Q1.dpuf>
4. Жайворонок В. В. Етнолінгвістика та ономастика / В. В. Жайворонок // Українська етнолінгвістика: Нариси : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. – К. : Довіра, 2007. – С. 31–33.
5. Мерія Комсомольська залишає стару назву, бо це – «аббревіатура» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/news/2016/02/17/7099352/>
6. Рекомендації до перейменування [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.memory.gov.ua/rename>
7. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sum.in.ua/s/krasnyj>
8. Українська ідентичність і мовне питання в Російській імперії: спроба державного регулювання (1847–1914) : збірник документів і матеріалів – К. : Інститут історії України, 2013. – LXII. – 810 с.
9. Українська мова. Енциклопедія. – К. : Вид. «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана. 2007. – 840 с.

Мацько О. М. Языковая картина мира и закон о декоммунизации.

Аннотация

Статья посвящена одному из самых актуальных на сегодняшний день вопросов современного украинского общества – законам о декоммунизации в проекции этнолингвистического восприятия украинской топонимики. Рассматривается проблема категории «языковая картина мира», ее формирование и деформация под влиянием тоталитарного давления советского коммунистического режима. В статье говорится о проблемах, возникающих в связи с изменениями наименований по требованию законов о декоммунизации, и перспективах их преодоления.

Ключевые слова: закон, декоммунизация, топоним, языковая картина мира.

Matsko O. M. Linguistic world image and decommunization laws.

Summary

The article is dedicated to one of the most topical issues of the modern Ukrainian society—decommunization laws—in the light of ethno-linguistic perception of Ukrainian toponymy. The author analyzes the «linguistic world image» category, its formation, and deformation; the latter was influenced by the totalitarian pressure of the Soviet communist regime. The indicators of historical and cultural conscience are the concepts associated with the national traditions, inherited culture, as well as the ethnic psychology and the way of living. They function in cultural contexts, which comprise the cultural environment of a nation. Unfortunately, for a long time after the declaration of independence, the linguistic world image of Ukrainians used to exist under the dominance of the Soviet linguoculturemes, the so-called «sovietisms». The samples of Soviet naming impress with their mass, uniformity, and, in most cases, unreasonableness. The article deals with the problems which emerge as a result of renaming in accordance with the decommunization laws and the perspectives of overcoming these problems. Ukrainian Institute of National Remembrance is looking to cooperate with the volunteers, who work in the areas of history and ethnography, to prepare the law for implementation. It is important that such work involve linguists, including linguoculturologists, stylists, lexicographers, and historians of language. Such cooperation will promote the creation of toponyms that could be justified not only historically and culturally, but also taking into account the rules of language norm and the laws of euphony. These toponyms should form the national linguistic world image of the future generations of Ukrainians.

Key words: law, decommunization, toponym, linguistic world image.